

סימן ג'

משנכנס אדר מרבין בשמחה

במסכת תענית דף כ"ט ע"א: "אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. אמר רב פפא, הלכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה באב דריע מזליה¹, ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה"².

הנה טרם כל שיח יש להבין מדוע דוקא בחודש אדר אמרין דמריש החודש מרבין בשמחה, לא כן בשאר חדשים. ורש"י שם פירש דימי ניסים לישראל היה פורים ופסח (ובהמשך ביארנו בארוכה בפ"י דברי רש"י, אם הכוונה גם לימי ניסן) והיינו שמריש חודש אדר כבר מתחילים לשמוח.

החת"ס בדרשות (לז' אדר, דף קס"ב) הסביר: ש"ניסי אדר לא נשנה דבר מטבעו ולא היה שום פעולת אדם ביניהם, והמתבונן בדברים מתחילת סעודת אחשורוש עד סוף מעשה המגילה יראה בהשגחה נפלאה ובהנהגת סדרי העולם, שינה הקב"ה מערכת השמים כאשר כן הוא פעולתו עמנו בכל יום ויום, אלא אין בעל נס מכיר בניסו, ועל זה נאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ועל כן נקרא חודש אדר שאחז"ל (ביצה כ"ה:): הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר שבו תיחם יהושע את הארץ וכו', על כן מרבין בו בשמחה שניכר בו יותר השגחת הבורא הפרטית עלינו.

1. ועיי"ש בתוס' (כ"ט ע"ב) ד"ה אמר, דהטעם הוא, משום דאמרין שם מגלגלין חובה ליום חייב.

2. אגב נציין, שמזלו של חודש אדר — הוא 'דגים', לפי שבחודש זה הדגים פרים ורבים. ומזל דגים הוא מזל ברכה, משום שהדגים מכוסים מן העין, ואין עין הרע שולטת בהם. כמו"כ אין הקללה שורה בדגים לעולם, ואפילו בימי המבול לא מתו, כיון שלא השחיתו את דרכם, שהדגים אינם מזדווגים אלא עם בני מינם.

ובניגוד למזלות כל החדשים שנקראו בלשון יחיד: עקרב, קשת, גדי, דלי, טלה, שור, סרטן, אריה, בתולה — נקרא מזל חודש אדר בלשון רבים 'דגים', שכן פרים ורבים. אחרים הוסיפו שזהו רמז לאדר א' ואדר ב' (מלבד מזלות מאזניים ותאומים שנקראו ג"כ בלשון רבים דאין מאזניים אלא בשניים, ואין תאומים אלא בשניים, משא"כ בדגים).

הקשר בין אב לאדר

כאמור, פתחנו בדברי הגמ' כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה.

במשנתנו תענית דף כ"ו ע"ב נאמר רק משנכנס אב ממעטין בשמחה. אלא שהגמ' הוסיפה "כשם שמשנכנס אב... כך משנכנס אדר..."

בספר שערי המועדים (לחודש אדר עמו' כ"ט) ביאר שיש כאן שני עניינים הפכיים: א. מהלשון 'כשם' משמע, שהעיקר הוא משנכנס אב ממעטין בשמחה, שהרי זה נאמר במפורש במשנה, משא"כ משנכנס אדר מרבין בשמחה, הוא לא יותר מאשר 'כשם' הנלמד משנכנס אב. ב. מאידך גיסא רואים אנו, שבנוגע לפועל הרי מוגבל הוא המשנכנס אב ממעטין בשמחה – שלא בכל ממעטים, ישנם ענייני שמחה אף בחודש אב (ראה שולחן ערוך אורח חיים סימן תקנ"א ס"ב. ב"ח לטור ריש סימן תקנ"א) אבל בקשר למשנכנס אדר מרבין בשמחה, הרי זה ללא כל הגבלות, ועד דלא ידעי.

ולכאורה אין הדבר מובן, שמכיון שכל ענין משנכנס אדר מרבין בשמחה הוא תוצאה מזה שמשנכנס אב ממעטין, וכלשון הגמרא – כשם – א"כ מדוע משנכנס אדר מרבין בשמחה הוא יותר מאשר משנכנס אב ממעטין וכו'.

וכתב שההסבר הפשוט שבדבר, מכיון ששמחה צריכה להיות תמיד, אפילו בחודש אב, שהרי תמיד ישנו הציווי עבדו את ה' בשמחה. לכן כשנוסף לכך הציווי "מרבין" בשמחה, הרי שזה ללא הגבלה. הממעטין הינו מוגבל, מכיון שגם אז צריכים להיות עניני שמחה מסוימים – ובפרט מצד הציווי "עבדו את ה' בשמחה".

ההגדרה של מרבין בשמחה

ובראשית יש לבאר ההגדרה של ריבוי השמחה מיד עם תחילת חודש אדר. וביותר הקשה בשו"ת פאר עץ חיים² ח"ג דף י"א: "שמחה של קודם פורים מה זו עושה, והכתוב אומר ימי משתה ושמחה, משמע דשמחה אינו נוהג אלא בפרזים ומוקפים כל אחד ביומו הידוע בלבד, וזהו מדברי קבלה ומתקנת חז"ל במגילת תענית לאסור את של זה בזה בהספד ותענית, וכדאיתא במגילה דף ה' ע"ב, וא"כ שמחה אינו נוהג אלא בשני ימים אלו בלבד, וקאמר

*2. שו"ת ד"ח וחידושים לרבי חיים ברבי אברהם קרוזר מו"ץ בקובנה. בהסכמת הגר"א ספקטור, והגר"ל דיסקין. תאריך ההסכמה תרכ"א.

דמיד משנכנס אדר נוהג מצות שמחה, ולא עוד דלישנא ד'מרבין' משמע שהוא ריבוי שמחה יותר מפורים גופא דכתיב ביה שמחה סתמא, וזהו אינו אלא דברי תימא"³.

כדי להבין את ענין ריבוי השמחה בחודש אדר, לכאורה צריכים היינו לעיין בדברי המפרשים מהי ההגדרה של "משנכנס אב ממעטין בשמחה", ולפרש ההיפך על חודש אדר. הריטב"א במס' תענית דף כ"ו ע"ב פירש את דברי המשנה "משנכנס אב ממעטין בשמחה" בזה"ל: "במסכת יבמות פרק החולץ מפורש שממעטין בעסקיהן במשא ובמתן מלבנות ולנטוע, ופי' בירושלמי דהיינו בנין של שמחה ונטיעה של שמחה אבל שאינו של שמחה מותר, ומארסין ואינן כונסין פי' ומארסים בלא סעודת אירוסין דאירוסין בלא סעודה לא חשיבא שמחה... ויש מקומות שנהגו שלא לאכול בשר מר"ח ועד התענית, וסמכו לה לפי שאמרו במס' חגיגה אין שמחה אלא בבשר, ולפיכך ממעטים בשמחה". עכ"ד.

והתוס' שם ביבמות דף מ"ג ע"א ד"ה מלישא וליתן, כתב שבירושלמי פרק בתרא דתענית מוקי דמה שממעטין היינו בבנין ונטיעה של שמחה כגון אבורנקי של מלכים⁴, ויש מפרשים דמשא ומתן נמי איירי בשל שמחה כגון צרכי חופה. ומסיים התוס': "ואין נראה דלא אסר אלא סעודה עצמה, ונראה דריבוי משא ומתן קא אסר, שימעטו יותר משאר ימים". (וע"ע בתוס' מס' מגילה דף ה' ע"ב ד"ה ממעטין).

אך עדיין אין לפרש בכך את ריבוי השמחה בחודש אדר שהרי כל מה שממעטין בחודש אב מותרין בשאר ימות השנה. וכדי להמחיש את ריבוי ומיעוט השמחה בזמנים שונים [היינו אב ואדר] יש להעתיק את דברי החתם סופר בדרשות (דף קל"ד טור ג' ד"ה אחז"ל) וז"ל: "אחז"ל (תענית דף כ"ט ע"א) משנכנס אדר מרבין בשמחה, וההפך מזה משנכנס אב. וי"ל הרצון בזה דכתיב והיה כאשר שש ה' להטיב אתכם ולהרבות אתכם וגו', ורז"ל (במגילה דף י' ע"ב) נתקשו בזה איך ישיש ה' במפלת ישראל ח"ו. ולולי דבריהם י"ל דהמיעוט הוא טוב לנו לתכלית אמתי יאה עניותא לישראל (חגיגה דף ט' ע"ב).

3. והוסיף עוד, דלפי זה בודאי שאסור להספיד ולהתענות בחודש אדר, ולא אשכחן דבר זה בשום מקום, ואדרבה במגילת תענית הובא להיפך.

4. וראה בטור סי' תקנ"א ושם בב"י ובב"ח בארוכה. ובמיעוט משא ומתן עיי"ש בפרישה מה שביאר, ובתו"ד הביא בשם כמה מפרשים, דממעטים במשא ובמתן היינו מידת חסידות ולא חובה.

ע"ב), אמנם כשהם צדיקים בתכלית אזי הריבוי היא טוב לתקן העולמות כדכתיב (בפרשת כי תבוא) והותירך ה' לטובה בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך ר"ל להטיב להם לפרי בטן ובהמה ואדמה, אמנם כשאין עושין רצונו אזי מרבה בשר מרבה רימה וכל הריבויים אינם טובים והמיעוט הוא טוב, ע"כ ישיש הקב"ה להרע כדרך ששש מתחלה להטיב לטוב לנו לקיום התורה כן ישיש הקב"ה להרע משום תכלית הטוב לקיום התורה. ושני השמחות לדבר אחד נתכוונו, וע"כ משנכנס אב שהוא זמן שפלות הדת בעו"ה ממעטין בשמחה, ר"ל שמחים במיעוט וכל המרבה למעט ה"ז משובח, וצריך לעשות פסיק בין ממעטין לבשמחה, ר"ל שבשמחה וברצון אנו ממעטין עצמינו, ומשנכנס אדר שהוא זמן הרמת הדת אז הרבוי הוא שמחה לטוב לנו ע"כ מרבין אז בשמחה גדולה כי אז מרבה בשר כמו מרבה תורה שמרבה חיים וק"ל".

הרי שהחת"ס ביאר את ענין ריבוי והמעטת השמחות בשני חדשים הללו, ברם עדיין לא נתבאר דיו גדרם של שמחות אלו. ויש שרצו לומר שהכוונה ב'מרבין בשמחה' היינו בשמחת התורה, שמרבין בלימוד ובהתמדה⁵. ומה

אוצרות המורה
אוצרות השות

5. והיינו דדרשינן במס' מגילה דף ט"ז ע"כ "ליהודים היתה אורה ושמחה" וגו' (אסתר ח', ט"ו) אמר רב יהודה אורה זו תורה, וכן הוא אומר "כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו', כ"ג).

ונציין לדברי הגר"א קוטלר במשנת אהרן ג' נ"ט בענין השמחה במועדים שכתב וז"ל: "וגדר המצוה [של שמחה] הוא לשמוח בשייכות ובהתקרבות שלנו להקב"ה, וכמו שמצינו בשהש"ר (א' ל"ב) 'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו (תהילים קי"ח כ"ד) א"ר אבין: אין אנו יודעין במה לשמוח אם בהקב"ה אם ביום, בא שלמה ופירש: נגילה ונשמחה בך — בהקב"ה וכו' בך — בתורתך... כי גדר החג הוא שאנו קרואים אל שולחן המלך, מלך מלכי המלכים הקב"ה, וכדכתיב (דברים ט"ז ט"ז) 'שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני השם', ואמרו בגמ' (תגיגה ב' א'): 'סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה שנאמר יראה יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות, מה לראות בב' עיניו אף ליראות בב' עיניו, ופירש"י: 'כדרך שהקב"ה בא לראות אותך והוא שלם בב' עיניו כך בא ליראות שיהיה נראה לך בב' עיניך'. וגדר ראייה את פני ה' הוא כי בתוקף השראת השכינה וקדושת המקדש הוה כרואה כביכול את פני השכינה, וכאמרו בחנה (שמואל א' א' כ"ב): 'ונראה את פני ה' וישב שם עד עולם'. ונצטוינו בשלמי שמחה מלבד עולת ראייה ותגיגה ומשולחן גבוה קזכי אכילתו. ובזמן המקדש הרי חובה בכל יום בשלמי שמחה וכן ראיית פנים בעזרה פעם אחת דזהו כנ"ל שאנו קרואים אל שולחן המלך... ועיקר השמחה הוא מאהבת השי"ת ומהתקרבותו לישראל וכו"ל 'בך בתורתך', כי הקשר בין האדם שיסודו מעפר וסופו לעפר משול כחרס הנשבר שיהא מקושר לעולם ועד לאדון כל, הלא הוא ע"י התורה שהיא דיבורו ורצונו של הקב"ה, והוא יתברך ודבורו חד, וכזה אנו שייכים אליו. ושמחת החג היא באמת יסוד לשמחה בתורה ובמצוות בכללו, כמ"ש הרמב"ם הנ"ל, שהזכיר השמחה בעשיית המצוה והשמחה

שממעטין בשמחה באב היינו ג"כ בלימוד התורה שאסור מערב תשעה באב כדשינינן במס' תענית דף ל' ע"א, משום 'פקודי ה' ישרים משמחי לב' (תהילים י"ט). וכן נפסק בשו"ע סי' תקנ"ד סעי' א'.

כסמך להנחה זו הצביעו על דברי הבכור שור בסוף מסכת תענית שכתב, אהא דמבואר ברמ"א או"ח סימן תקנ"ד דנהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות. ותמה עלה בטורי זהב שם סק"ב דאם אין איסור באכילת בשר ויין, ואדרבה חובה עליו לאכול בשר בשביל כבוד שבת כמו שכתב הטור בסימן תקנ"ב, למה נחמיר עליו שלא ילמוד משום אבילות וכו' ע"ש. ותירץ בבכור שור שם דנראה דלא קשה מידי, דמשמע בשבת דף ס"ג⁶ ע"ב דעונג ושמחה לאו חדא מילתא הוא, ועונג ^{אכילת תורה} ^{אוצרות השות} ושמחה לחוד, ולכן אכילת בשר דפשוט דהוי עונג כדכתיב ותתענג בדשן וכו', אסור למנוע בשבת דכתיב וקראת לשבת עונג, אבל לימוד תורה, דשמחה הוא דמקרי כמו שכתוב משמחי לב, ולא מצינו בשום מקום דמקרי עונג, ולא נצטוינו בשבת על השמחה, גם לא נצטוינו ללמוד תורה בשבת משום תענוג רק משום דהוא יום פנוי, ואדרבה מבואר בסימן ר"צ דהתלמידי חכמים ימשכו יותר באכילה ושתייה, ואף על גב דלשון רמ"א שם דהרי הם מתענגים וכו', הוא שיגרת לישנא, וכיון דהוא שמחה בלא עונג אסור ואפילו בשבת וכו'. ולכן הנח לישראל וכו' ע"ש.

ובעיקר הדבר דבלימוד תורה יש בו רק שמחה ולא עונג, כתב בבינה לעיתים (על ספר העיתים בהלכות עונג שבת אות קע"ג), דיראה כן בבירור, דהרי ביום הכיפורים דתענוג אסור ומותר ללמוד בו, אלא דיש לדחות ולומר דגם ביום הכיפורים אינו אסור אלא תענוג דה' עינויים, אבל שאר תענוג שרי. ועיין ש"ס יומא דף ע"ח ע"ב ע"ש.

בעבודה בכלל, ומצד ההתקרבות הגדולה במועדים ושהוקבעו מצוות מיוחדות על שמחה עצמה בנה יסוד לשמחה בעבודת ה' בכלל, עכ"ל.

6. וראה בשדי חמד מערכת א' פאת השדה כללים אות פ"ב דמה שכתב דכן משמע בשבת דף ס"ג, לא ידעתי היכי משמע ליה הכי מסוגיא דהתם ע"ש. ובאמת הוא ט"ס וצריך לומר דף ס"ב ע"ב דקאמר כל מידי דאית ביה תענוג ואית ביה שמחה גזרו רבנן, אבל מידי דאית ביה תענוג ולית ביה שמחה לא גזרו רבנן ע"כ. מבואר דעונג ושמחה לאו חדא מילתא הוא. ועיין בשו"ת רבי עקיבא איגר בהשמטות לסימן א' שכתב גם כן להוכיח מדברי הרמב"ם דעונג ושמחה הם חיובים שונים.

אך יש לדחות הנחה זו משני טעמים. א, דמסתמא בלימוד ג"כ כלול עונג, וכן הובא בתל תלפיות שנת תרצ"ה אות ס"ח דמסתברא ודאי האדם מתענג בלימודו, ובסימן ש"א נאמר בני אדם שמתענגים בקפיצתם, מכל שכן בדברי תורה.

ובתשובה שם מהג"ר ישראל וועלץ העיר עוד מדברי המאירי בשבת פרק כל כתבי, וזה לשונו: "בירושלמי אמרו במה מענגו, מר אמר בשינה ומר אמר בתלמוד תורה, ולא פליגי כאן בתלמיד כאן בבעה"ב, ופירשו רבותי ז"ל שהתלמיד מענגו בת"ת, ובעה"ב בשינה" עכ"ל המאירי. ושנוי דבריו במסכת סוכה דף כ"ו עש"ב. הרי מפורש יוצא מלשון הירושלמי לפירוש המאירי שלימוד תורה מקרי עונג, ושהתלמיד מענגו בתלמוד תורה, (וכד דייקת שפיר בלשון הרמ"א (סי' ר"צ) דהרי הם מתענגים בלימודים וכו'. דבריו נובעים ממקור הירושלמי הנז'), וכיון דמפורש בלשון המאירי לדעת הירושלמי דלימוד תורה מקרי עונג, וא"כ לו יהא כשיטת הבכ"ש דבשבת לא כתוב שמחה אלא עונג, מכל מקום ל"ש לחלק בהכי, וממילא ליכא למימר דתורה שמחה הוא דמקרי ולא מצינו בשום מקום דלימוד תורה מקרי עונג כנ"ל, דהרי בתלמוד המערב מפורש דלימוד תורה מקרי עונג.⁷

ב, עוד טעם שיש לדחות הנחה הנ"ל, דאין ה"נ דמסתבר ש'משנכנס אדר מרבים בשמחה' – הכוונה שמרבים בתורה, אך לא יתכן לומר ש'משנכנס אב ממעטין בשמחה' הכוונה שבתחילת החודש כבר ממעטין בלימוד, ואה"נ שמערב תשעה באב כבר אסורים בלימוד אך לא מתחילת החודש. ועדיין לא נתבאר ההגדרה של השמחה בתחילת החודש.

7. וזה אחד מן המקורות הרבים אשר הביאו הקדמונים בשם הירושלמי מה שלא נמצא אצלינו. והמשך דבריו שם (הועתק בספר אוצר השבת ח"א עמ' כ"ב-כ"ג) דפשיטא דאית לן למינקט בשיפולי גלימיהו דקמאי ז"ל (עיין מהרצ"ח לברכות דף ט"ו ע"ב ושד"ח כללי הפוסקים סי' ב' אות ו') והחיד"א בשו"ב שכברכי יוסף הביא (עמ"ש הא"ח בשם הירושלמי) דדבר זה לא נמצא בירושלמי, כתב: ואיני יודע מה מקום להשיג בזה, אטו א"ח וכל קמאי מלבם בדו ותלו בירושלמי, חלילה, ולא מיסתיין דלא ידעינן הירושלמי אלא דניקום ונותיב עלה, עכ"ל. ואי אפשר לומר דסבירא ליה להבכור שור הואיל ובש"ס דילן לא מצינן כן, מוכח דס"ל דת"ת לא מקרי עונג, זה אינו, ואדרבה יען דבש"ס דילן לא מצינו ההיפך, ובתלמוד א"י מוכח דמקרי עונג, א"כ הכי נקטינן, ומאן ספין לחלוק על הירושלמי בדבר דאינו מוכח ההיפוך בש"ס בבלי. וע"כ כתב לומר דבמחכת"ה ירושלמי זה אשתמוטי קמשתמיט מבעל הבכור שור ז"ל, ע"כ.

בשור"ת פאר עץ חיים הנ"ל כתב שיש לתרץ בדוחק, דמה שאמרינן בגמ' 'משנכנס אדר מרבין בשמחה' לאו דינא וחיובא קאמר, אלא הכוונה הוא אם רצה להרבות בשמחה הרשות בידו. משא"כ בשאר ימים אין להרבות בשמחה שאינה של מצוה, וכדמשמע בריש פרק אין עומדין⁸ ובמס' שבת פרק במה מדליקין על פסוק ולשמחה מה זו עושה עיי"ש⁹. אבל בחודש אדר מותר להרבות בשמחה אפילו אינה של מצוה, ואולי קצת מצוה נמי איכא בזה, והוא משום דהחודש גרמא לזה וכדכתיב 'והחודש אשר נהפך להם' וגו'.

ומוסיף דאפשר מטעם זה השמיט הרמב"ם והשו"ע ושאר פוסקים הך דינא ד'משנכנס אדר מרבין בשמחה', כיון דלאו דינא וחיובא הוא אלא רשות בעלמא, לכן לא חשו להזכירו כלל.

ולאחר שמפרש טעם השמטת ריבוי השמחה ברמב"ם ושו"ע כותב, שבאמת זו ליתא כלל, דהא דומיא דחודש אב קאמר, והתם ודאי מדינא ממעטין בשמחה, ומסתמא גבי אדר נמי מדינא מרבין בשמחה, והדרא קושיא לדוכתא.

מדוע לא נזכר דבר השמחה ברמב"ם ובשו"ע?

ומעתה יש לחקור מדוע לא נשנה דין זה ברמב"ם ובשו"ע? שאלה זו נשאל בתשובות חתם סופר או"ח סי' ק"ס וז"ל: "תנן משנכנס אב ממעטין בשמחה ואמר רב בגמרא (דף כ"ט סע"א) כשם שמשנכנס אב וכו' כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. וא"ר פפא, הלכך האי בר ישראל דאית לי' דינא בהדי נכרי לשתמיט מיניה באב ולימצי לי' באדר. והרמב"ם פ"ה מתענית הל' ו' כתב משנכנס אב ממעטין ולא כתב הא דלשתמיט מנכרי. אמנם בשו"ע הלכות ת"ב (סי' תקנ"א סעיף א') הוסיף וכתב הא דלשתמיט, ואמנם בהלכות מגילה לא כתב הרמב"ם ולא השו"ע הא דמרבין בשמחה, ולא הא דלימצי לנכרי, והמג"א (סי' תרפ"ז ס"ק ה') הביאו, וצריך לידע טעם להשמטה זו".

8. ברכות דף ל"א: "א"ר יוחנן משום רשב"י, אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, שנאמר (תהילים קכ"ו) אז ימלא שחוק פיני ולשונו רנה, אימתי, בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה". ונפסק בטושו"ע או"ח סי' תק"ס סעי' ה'.

9. שבת דף ל' ע"ב: "ולשמחה מה זה עושה (קהלת ב') זו שמחה שאינה של מצוה, ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה שנאמר (מלכים ב', ג') ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'". וכך נפסק ברמב"ם פ"ז מהל' יסודי התורה הל' ד'.

ועל כך עונה החת"ס: "והנלע"ד דרב לטעמיה דס"ל כמ"ד כל חדש אב אסור ברחיצה ואבילות נוהג כמש"כ תוס' סוף מגילה (דף ל"א ע"ב ד"ה ראש חדש), והיינו טעמא דדרש כמ"ד והשבתי חדשה דכל החודש נוהג אבילות (תענית דף ל' ע"א)¹⁰, א"כ הכי נמי דרשינן לענין שמחת אדר והחדש אשר נהפך מיגון לשמחה להיות שמחה נוהג משנכנס אדר ואולי אסור בהספד ולכל הפחות מצוה לשמוח. אמנם אנן קיי"ל כמ"ד דשבתי שחל ט"ב בתוכה נוהג אבילות דדרשינן והשבתי שבתה ולא חדשה וכמ"ש כל זה תוס' סוף מגילה הנ"ל, א"כ ה"ה באדר לא דרשינן והחודש אשר נהפך, וכיון דלא דרשינן

10. בשדי חמד אסיפת דינים מערכת בין המצרים סי' א' אות י"ג, ובחלק הכללים מערכת הלמ"ד כלל פ"ז, הביא ד' הש"ס תענית כ"ט ע"ב על הא דתנן התם כ"ו ע"ב שבת שחל תשעה באב בתוכה אסור מלספר ומלכבס, אמר רב, לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו מותר, וכתב ע"ז: "ומשמע דרב ס"ל כסתם מתני' דאינו אסור אלא בשבוע שחל ת"ב ולא מר"ח עד התענית, ואמנם התוס' במגילה (דף ל"א ד"ה ר"ח) כתבו דרב דאמר דמפטירין בר"ח שחל בשבת חדשיכם ומועדיכם, סבר דאבילות חל מיד שנכנס ר"ח ואין הלכה כן וכו' וכ"כ הרא"ש שם בסי' יו"ד בשם יש מפרשים עיי"ש, ולא זכיתי לידע מנ"ל לומר כן, דמהש"ס בתענית הנ"ל לא משמע כן, ודוחק לומר שהי' להם גירסא אחרת, ולא ראיתי במפרשים שנתעוררו ע"ז וצ"ע ועכ"פ מבואר מסוגיית הש"ס בתענית דרב ס"ל דאחר התענית מותר, וגם למ"ש התוס' דרב סבר דמר"ח חל האבילות מ"מ ודאי דאין כוונתם אלא מר"ח עד התענית ולא כל החודש וכו' ויפה תמה על החת"ס רב גדול בדורינו וכו' וז"ל, צע"ג דבתענית שם מבואר דרב סבר לאחריו מותר דס"ל כמ"ד דנוהג אבילות מר"ח עד התענית ותו לא דדריש חגה, ובתוס' סוף מגילה ג"כ הכוונה מר"ח עד התענית ולא כל החודש עכ"ל יצ"ו, — וממשיך הרב שדי חמד וכותב — ואני תמיה ביותר דאף אם הבין [החת"ס] ממרוצת דברי התוס' דעל כל החודש קאמרי, איך לא הביט בדברי הרא"ש שהביא מ"ש התוס' בשם יש מפרשים וכתב במפורש מר"ח עד התענית לא היה בא לכלל טעות במחכתה"ך בדברי התוס' כמו שיראה הרואה", עכ"ד.

אוצרות התורה

אוצרות השו"ת

והנה בראותי את דברי הרב שדי חמד התבוננתי בדברי ק"ז מרנא החתם סופר זי"ע, וקודם לכל גשתי להביט בספר 'ליקוטי הערות' על שו"ת חת"ס, לראות היתרין את דבריו, וראיתי שגם בשו"ת זכרון יהודה חאו"ח סי' קע"ז תמה על החת"ס דכל חילי' דרב ס"ל כר"מ דדרשינן חדשה מתוס' סוף מס' מגילה ל"א ע"ב ד"ה ראש חודש דכ' בסה"ד ורב דאמר דמפטיר חזון סבר דהאבילות חל מיד שנכנס ר"ח ע"כ, ובאמת איתא בהדיא בתענית כ"ט ע"ב אמר רב לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו מותר עפירש"י, משמע בהדיא דס"ל כמ"ד דדרשינן שבתה וכדברי רבא דלעיל תרווייהו לקולא, ודברי תוס' באמת תמוהין גם בלא"ה דהרי לפנינו בגירסת הגמ' לא נזכר מימרא זו על שם רב רק על שם רב הונא, ואולי טעות נפל בדפוס בדברי תוס' והיה כתוב רב הונא [ועיי"ש במהרש"א שגירסת התוס' היתה 'רב' ושכן הוא גם בגירסת הרא"ש] אבל על החת"ס קשה. ועיי"ש מש"כ בד' החת"ס, ודבריו צ"ע.

והחדש שוב אין לנו להוסיף שמחה אפילו בשבוע שחל פורים דשבתה לא כתיב בפורים. ולפ"ז מה דתנן במתני' משנכנס אב ממעטין בשמחה ומייתי ליה רמב"ם, היינו לענין שאין בונין בית חתנות ואבורנקי של מלכים וכמבואר בפ"ק דמגילה (ה' ע"ב) גבי רבי נטע נטיעה בפורים, וזה לא שייך באדר מרבין – שבנין ונוטעין פשיטא כל השנה נמי, ורק ביום פורים איתא להאי חידושא שאפילו במקום שנהגו איסור מלאכה מ"מ בונין בנין של שמחה ומשו"ה לא הוי מצי לאתויי הק דרב מרבין בשמחה. והנה ר"פ אמר הלכך האי בר ישראל וכו' ונדחקו תוס' דקאי אלעיל דמגלגלין זכות ליום זכאי ורמב"ם ס"ל כפשוטו אדרב קאי הלכך, ואם כן כיון דלא קיי"ל כרב ואין אבילות מר"ח אין ריעא מזלא ג"כ, וש"ע חשש לסכנתא ופסק דלשתמט באב, אבל עכ"פ באדר לא כתב דלימצי לי".

הרי שבדברי החת"ס מבואר שעיקר הטעם שלא נכתב דין זה ברמב"ם ובשו"ע, כיון דאנן קיי"ל כמ"ד דרק בשבוע שחל תשעה באב בתוכו נוהג אבילות דדרשינן והשבתי שבתה ולא חדשה, א"כ הוא הדין בחודש אדר לא דרשינן את הפסוק 'והחודש אשר נהפך' שהוא בתחילת החודש, וכיון דלא דרשינן 'והחדש', אין לנו להרבות בשמחה אפילו בשבוע שחל בו פורים, דבפורים לא כתוב 'שבתה'.

ועל דברים אלו כתב בשו"ת כנף רננה או"ח סי' פ"ה: ואחר המחילה ז"א דהא מבואר בסי' תרפ"ה ^{אוצרות התורה} ^{אוצרות הש"ס} ס"ז כל החודש כשר לקריאת מגילה והוא ירושלמי מקרא והחדש אשר נהפך ע"ש.

ובליקוטי הערות על שו"ת חת"ס כתב לדחות דבריו דלא קשה מידי דכבר כתב הב"י שם דההוא דירושלמי תלמודא לא ס"ל מדלא מייתי לה אלא שבשעת הדחק שא"א בענין אחר כלל כדאי הוא הירושלמי לסמוך עליו, ומיהו אם נזדמנו לו מגילה בזמנה חוזר וקורא עכת"ד, הרי דהעיקר דלא כהירושלמי וע"ש בטו"ז דחוזר וקורא בברכה כאילו לא יצא כלל¹¹.

עוד מבואר בדברי החת"ס דהא דתנן במתניתין בתענית משנכנס אב ממעטין בשמחה והביאו הרמב"ם בהלכות ת"ב היינו לענין שאין בונין בית חתנות ואבורנקי של מלכים, וזה לא שייך לומר באדר שמרבין בבניה ונטיעה, דזה פשיטא כל השנה נמי.

11. וראה בתשו' חת"ס או"ח סי' קצ"ג ד"ה וראיתי למו"ח הגאון, שפירש כעין דברים אלו.

ועל כך הקשה הגאון ממונקאטש בספרו נמוקי אורח חיים סי' תרפ"ו: "ודבריו תמוהין במחכת"ה, כי הלא סוף כל סוף מביא הרמב"ם (בהלכות תענית פ"ה הל' ו') הך דמשנכנס אב ממעטין בשמחה ובע"כ דס"ל הך לימוד דהשבתי חדשה גבי אב, וא"כ למה לא ס"ל גבי אדר דכתיב והחדש אשר נהפך מיגון לשמחה דמשנכנס אדר מרבין בשמחה ולא העלה החת"ס בתירוץ מאומה".

ובליקוטי הערות הנ"ל טרח לסתור את דבריו וליישב את דברי החת"ס, דלא קשה מידי, דהרי החת"ס הרגיש בזה, דלפי תירוץו יקשה לא רק מן הרמב"ם אלא מן המשנה עצמה דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, וכתב דאין הכוונה לאיסור רחיצה ואבילות כמו שהוא הדין אליבא דרב אלא רק לענין בנין של שמחה שמניעתו איננו אבלות ולכן אפי' למאן דלא דריש חדשה אסור, והרמב"ם אינו אלא מעתיק משנתינו וכמו דנפרש המשנה כן נפרש דברי הרמב"ם.

בשו"ת התעוררות תשובה (מהדור' תש"ן או"ח ח"ג סי' תע"ג) כתב ליישב קו' הנ"ל בטעם שלא נזכר בשו"ע שום דבר מריבוי השמחה באדר: "דבגמרא דידן לא מצינו שום הקדמה לקרות המגילה רק י"א י"ב וי"ג באדר, אבל בירושלמי מגילה פ"א הל' ה' איתא דכל החודש כשר לקריאת המגילה, ויליף ליה מדכתיב 'החודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה', וכיון דכל החודש נהפך לשמחה, יכולין לקרות המגילה מר"ח, (אלא דמסיים שם: א"ר חלבו ובלבד עד חמשה עשר דלא יעבור כתיב), וכיון דהמחבר (סי' תרפ"ח סעי' ז') הביא בשם 'יש אומרים' דיכולין לקרות המגילה מר"ח, והרמ"א כתב ע"ז 'והכי נהוג', א"כ מובן מאליו דמרבין בשמחה מר"ח, דהרי הא דקורין המגילה מר"ח יליף ליה מהא דנהפך החודש לשמחה, והיינו מר"ח, וממילא מרבין בשמחה מראש חודש".

אך תירוץ זה יש לפרש רק בדברי השו"ע שהביא כשיטת הירושלמי מובן מאליו שמרבין בשמחה, אבל בדברי הרמב"ם אין ליישב זאת, דהרי הרמב"ם לא הביא להלכה הך דירושלמי שיכולין לקרות את המגילה מר"ח¹², וא"כ יש לבאר בדברי הרמב"ם מדוע השמיטו, וגם מדוע יש להרבות בשמחה מר"ח¹³.

12. וכן הוא בעקבי סופר שם הסוכב והולך על דברי הרב בעל התעוררות תשובה עמו' קפ"ח אות א'.

13. עוד יש לעיין מדוע ברמב"ם כתב דינא דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, ולא כתב הא

הרב בעל מנחת אלעזר ממונקאטש בספרו נמוקי אורח חיים סי' תרפ"ו לאחר שהרבה בחבילות קושיות על תשובת רבינו החת"ס כתב הוא עצמו לבאר הטעם שהשמיט הרמב"ם הק' דמשנכנס אדר מרבים בשמחה, עפ"י מה שכתב בספרו שער יששכר (מאמר חדש אדר) לתמוה על דברי הגמ' בתענית שם, דהרי משנכנס אב ממעטין בשמחה מפורש שם בגמ' ופוסקים באיזה דבר ממעטין כגון משא ומתן ולא יבנה בנין של שמחה (עיי' או"ח סי' תקנ"א סעי' ב' ועוד שם), אבל משנכנס אדר מרבין בשמחה לא מפרש במה מרבין בשמחה ונקטינן רק בדרך אגב כשם שנכנס אב וכו', והי' לו לפרש במה מרבין בשמחה. ואמרתי שם דאדרבה י"ל דזהו מכוונת חזו"ל, כי משנכנס אב ממעטין בשמחה ומפרש במה ממעטין כדי שלא נסבור ח"ו כי מצוה לקיים דברי חזו"ל לכן צריכים להיות בעצבות גמור ומרה שחורה רח"ל. — וממשיך וכותב ^{אוצרות התורה} ^{אוצרות השו"ת} "ובאמת לא זו הדרך מתלמידי הבעש"ט ז"ל והבאים אחריהם, שצריך להיות גם אז באמת בלב נשבר ובכיות על הגלות וחורבן ביהמ"ק אבל לא נעצב לגמרי כמתייאש ח"ו מן הגאולה וכנודע בסה"ק, והשמחה הוא חיוב מה"ת וכתוב תחת אשר לא עבדת ה"א בשמחה וגו' ע"כ בודאי אסור להיות נעצב לגמרי בתכליתו, ע"כ נקט רק באיזה דברים ממעטין בשמחה משנכנס אב כדי למעט שבשאר דברים יתחזק בשמחה ובטחון בלבבו הנאמן לה' ומצפה לישועת הגאולה, אבל 'משנכנס אדר מרבין בשמחה' נקט סתם כי מדה טובה מרובה ובאיזה דבר שנוכל אז להרבות

דלישתמיט מדינא דנכרי בחודש זה. לא כן בשו"ע שהוסיף (בהל' ת"כ סי' תקנ"א סעי' א') הא דלישתמיט מנכרי.

ע"ז כתב רבינו החת"ס שם לתרץ: "עפ"י מה שהרגיש מהרש"א והאריך ג"כ ראנ"ח פ' תצא אהא דרב פפא דאמר בריא מזליה הא קיי"ל אין מזל לישראל. ולע"ד משום הכי כתב רש"י (תענית דף כ"ט סע"א ד"ה משנכנס) ימי נסים היו לישראל פורים ופסח, וביעב"ץ ח"ב סי' פ"ח נתעורר בזה מה רצה רש"י להוסיף פסח, ולפי הנ"ל י"ל דס"ל אע"ג דאין מזל לישראל, מ"מ אחז"ל (חולין דף צ"ה ע"ב) אע"ג דאין ניהוש יש סימן והוא דאתחזק, וס"ל הכא אתחזק תרי זימנא עכ"פ פורים ופסח וקיי"ל ב' זימני הוה חזקה, א"נ ס"ל בחד זימנא איכא למימר שמא ריעא מזלא דעמלקים גרם ולא בריא מזלא ישראל דאין מזל להם, אבל השתא דאירע ע"י ב' אומות שונות רצופים עמלק ומצרים שמע מינה יש סימן טבא דבריא מזלא דישראל ועכ"פ יש סימן, זה נ"ל דעת רש"י — ומ"מ הש"ע הוה ס"ל דרב פפא אפשר ס"ל יש מזל לישראל ואנן קיי"ל שלהי מס' שבת (דף קנ"ו ע"א) כהני אמוראי ותנאי דש"ס דאין מזל לישראל, וא"כ בשלמא באב איכא למיחש דבריא מזלא דאומות העולם, אבל באדר מהכ"ת לימצ' לי, דנהי דריעא מזלא דעמלקים, דשארי אומות מי ריעא, ולענין בריאות מזלא דישראל הא אין מזל לישראל", עכ"ד. גם על דברים אלו הוסיף הגאון ממונקאטש בספרו נמוקי או"ח להקשות, ועל מש"כ החת"ס ד"הכא התחזק תרי זימנא פורים ופסח וקיי"ל ב' זימני הוה חזקה", כתב: "הנה

בשמחה מצוה איכא, וכל אחד ישער בלבבו ונפשו ולא נקט פרטי הדברים לשמחה שאז הי' ממעט אחריני איזו דברים ושהי' משמע רק באלו הדברים ירבה אז בשמחה, ובאמת מצוה בכל מה דאפשר להרבות בלבו ובעניניו בשמחה של מצוה ולקיים דברי חכמים ע"כ נקטו סתם כנוכר". עכ"ד בשער יששכר.

ולפי"ז מתרץ בדברי הרמב"ם הטעם שלא הביא הק' דמשנכנס אדר מרבין בשמחה, כיון דדרכו בקודש להביא בס' הי"ד רק דינים והלכות את המעשה אשר יעשון ולא בדברים התלויים בלב כמו ריבוי בשמחה, כיון שלא אמרו חז"ל בפרטות כדת מה לעשות ברבות השמחה בחדש אדר בזה.

ברם לאחר אריכות דברים חוזר בו הרב מנחת אלעזר, בכתבו דזה אינו, שהרי הרמב"ם מביא את ענין השמחה בסוף הל' יו"ט וכן בסוף הל' איסורי ביאה בענין טהרת המחשבה שידבוק בתורה שהוא אילת אהבים ויעלת חן וכן כיוצא עוד כ"פ במתק ^{לצורך הדבר} ובפרט בהל' דעות בעניני דיעות בנ"א דברים התלויים בלב, א"כ עדיין תיקשי למה לא הביא גם זה בכאן משנכנס אדר מרבין בשמחה, ולכן מסיים שהדבר עדיין צריך עיון.

עכ"פ בדבריו מוכן שלהרבות בשמחה אין בזה הגדרה, והכוונה משנכנס אדר מרבין בשמחה היינו שמחה של מצוה, ובאיזה דבר שיכול להרבות בשמחה יש בזה משום מצוה, והוא כדי להזכיר את מצוות החודש לזכר הנס.

שגגה פלטה קולמסו, משום דשם בחולין דף צ"ה ע"ב מפורש בגמ' אעפ"י שאין נחוש יש סימן והוא דאיתחזק 'תלתא' זימני כמש"כ יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו, הרי מפורש דרך בג' זימני איתחזק בזה ולא ב' פעמים וכן מפורש בירושלמי (שבת פ"ו ה"ט) ע"ש, וא"כ במחכ"ת הד"ג נסתר כל בנינו בתשובתו...

הנה בהבטה ראשונה נראה לכאורה כי הגאון ממונקאטש הק' קושיא עצומה על דברי החת"ס, אך במחשבה שניה עמדתי ואתבונן שלא יתכן שרבינו החת"ס כתב מפורש נגד דברי הגמ', שהוא עצמו ציין בתשובתו. ובכואי לחפש בין בתרי 'ליקוטי הערות' בח"ב עמו' רס"ה ראיתי שהגיב על דברי הרב מנחת אלעזר ממונקאטש דלא קשה מידי דחת"ס עצמו הרגיש בזה ויישב את זה במה שכתב "וקיי"ל ב' זימני הוה חזקה" וכוונתו להא דאמרינן ביבמות ס"ד ע"ב דבנישואין דמזל גורם אחד מ"ד, בתרי זימני הוה חזקה, וסובר החת"ס דהש"ס דחולין אזיל למ"ד דבתלתא זימני הוה חזקה, וכבר עמד על זה בשלטי גבורים על הרי"ף סוף פרק ארבע מיתות ע"ש היטב, וכן בחולין שם בעיון יעקב הרגיש בזה, וכתב דאפשר אפי' למ"ד תרי זימני הוה חזקה מ"מ לענין נחוש וסימן לא הוה פחות מתלתא זימני כמשמעות הקרא, והח"ס אינו סובר כן, אולם הרמ"א ביו"ד סי' קע"ט ס"ד פסק בזה דדוקא בתלתא זימני הוה חזקה, ובהגהותיו על שו"ע או"ח סי' תקנ"א ס"א על מה שכתב המחבר דלישתמיט מיני, כתב מרן וז"ל: כיון דאיתחזק ג' זימני דה' דברים אירעו בט"ב לית ביה משום לא תעוננו. ועי' בדרשות ח"ס כרך א' בדרוש לח' טבת משנת תקי"ף דף צ' ע"ב ד"ה ולענינינו.

ולאחר כותבי זאת מצאתי ראיתי דבר חידוש בספר שערי הלכה ומנהג (לאדמו"ר מליובאביטש) ח"ב עמו' רפ"ב אות רפ"ה, שמבאר גדר השמחה משנכנס אדר, ששמחה זו אינה מסובבת בסיבת איזה דבר מצוה, כי אם מרבים בשמחה, איזה שמחה שתהיה, גם שמחה בעניני הרשות, כי העיקר היא השמחה. ומוסיף ש"המרבין בשמחה" הוא לא שמחה ומשתה (ריבוי סעודות וכיו"ב) כבפורים, כ"א כל שמחה שהוא כולל עניני רשות כנ"ל.

שמחת אהבה ונדיבות

בספרי מחשבה ומוסר מצאנו למושג נוסף של "מרבים בשמחה" שהוא שמחת אהבה ונדיבות.

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

השפת אמת (בליקוטים, וכ"ה בדבריו פרשת שקלים תר"מ, תרמ"א) ביאר כי שמחת חודש אדר זוהי שמחת הנדיבות, שהרי באחד באדר משמיעין על השקלים לצורכי קרבנות המקדש, וקביעות של ההתעוררות לנתינת השקלים היא המפתח לשמחת החודש. וכיון שחודש זה נקבע לחודש של נדיבות ושמחה סיבב הקב"ה שמפלת המן תהיה בחודש זה. והוא מה שרמזו חז"ל באומרם (מגילה דף י"ג ע"ב): "גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהם [של ישראל] לשקליו"¹⁴.

14. בספר קריאי מועד (לר"מ רייס, עמו' 141) הסביר בדברי השפ"א, שלפנינו הארה נפלאה ומפתיעה. ראשית, בניגוד למה שהיינו סבורים שהנצחון על האויב הוא הסיבה לשמחה ולנדיבות, לא כך הם פני הדברים. אדרבה, נדיבות הלב היא המובילה אל הנצחון. נצחון או תבוסה בשדה הקרב אינם פרי גבורה פיסית. לא בגבורת הסוס יחפץ ואף לא בשוקי האיש ירצה. נצחון במלחמה הוא פועל יוצא מרצון העליון, ועל ידי גילויים של רצון טוב ונדיבות לב למטה, מעוררים את הרצון העליון למעלה. התעוררות נדיבות בין בני אדם, מעוררת כאותה מידה, את הבטוי של "אוהבם נדבה", שזו סיבת הסיבות להתגברות על כל אויב ואורב.

ועוד למדנו מדבריו כי המפתח לשמחה היא נדיבות הלב. שפע של עושר ואמצעים כלכליים אין בהם לגרום לשמחה, ורק גילויי הענקה ונדיבות הם מירשם בטוח לשמחת אמת.

וסיפר על מאן דהוא שהתלונן אי פעם לפני מרן ה"בית ישראל", על כי דבר לא חסר לו בעולמו של הקב"ה. משופע הוא בנכסים, עסקיו פרוצו לרוב, גם נחברך בבנים ובכנות. רק למעט שמחה הוא שואף, וזו אינה בהישג ידו. השיב לו ה"בית ישראל" בהלצה: הלא פסוק מפורש הוא, "פתחת שקי ותאזרני שמחה", נסה נא להתיר את פתחי שקי המטבעות אשר לך ולהעניק מטובך לאחרים, ומיד תתאזר בחגור של שמחה.

הגרא"א דסלר בספרו מכתב מאליהו ח"ב עמו' 123 מתעמק במאמר מחשבה על נידון דידן 'משנכנס אדר מרבים בשמחה', ומסביר עפ"י מש"כ בס' קונטרס החסד ע' כ"א, כי האהבה היא תולדת הנדיבות, כי למי שנותנים יותר אוהבים אותו יותר. מובן הוא שנדיבות והכרח – תרתי דסתרי הם, הנדיבות שייכת רק במקום שיש בחירה, הרי שרק הבוחר יגיע לידי אהבה, כי רק הוא יכול להתנדב ולתת. ועל כן מצאנו במלאכים רק בחינת יראה⁵¹, כמו שכתוב ביחזקאל (א': י"ח) "ויראה להם", כי אינם משיגים בחירה, ועל כן לא שייכת בהם התנדבות ואהבה¹⁶. וזהו ביאור יפה למה שכתב האר"י ז"ל שאדם הראשון חטא לשמה ברצותו להרחיב שטח בחירתו, כי רצה שתתוסף התנדבותו בבחירתו הטובה ויזכה לאהבה.

ובעיקר גילוי נס פורים יש מבחינת גילוי הנקמה, כמו שכתוב "ונהפוך הוא", וכן "על העץ אשר הכין למרדכי". ותפקידו לפתח בנו השגת קידוש ה' שיש בנקמה כנ"ל, שעל פיה אנו צריכים להכיר חסדיו ית' הגדולים והנפלאים. ובוזה מתפתחות בנו השמחה בקידוש ה' שנראה, והאהבה הנולדה מתוך הכרת הטוב. וזהו מה שאמרו ז"ל (שבת דף פ"ח ע"א) "הדור קבלוהו [את התורה] בימי אחשורוש", כי שמחה והכרת הטוב מביאות לידי נדיבות, ומכאן באה האהבה שהיא תולדת הנדיבות כנ"ל. ונתבאר לנו למה דוקא בפורים קבלו את התורה בנדיבות ואהבה^{אוצר חיים} להתבונן הרבה בזה, ולהרבות את השמחה מדרגות רבות, כי על ידי התחדשות השמחה בכל דרגה תגדל הכרת הטוב ותתרבינה הנדיבות והאהבה. ומתחילים כבר מראש חודש לגדל ההכנה הנדרשת, וממשיכים בעבודה זו מיום ליום.

והנה היסוד והשורש שממנה נובעת השמחה היא מידת אהבת ה', כבר מצאנו בראשונים, וז"ל הכוזרי (מאמר שני נ'): "כי תורתנו נחלקת בין היראה והאהבה והשמחה". עיין שם בהמשך דברי הכוזרי אשר מעמיד את עבודת היראה שבימי הצומות כנגד עבודת האהבה והשמחה שבימי המועדים. הרי מבואר בכוזרי שהשמחה מצטרפת לעבודת האהבה, שהיא עיקר ענינם ותכליתם של המועדים.

15. ז"ל מהר"ל בפירושו על אגדות הש"ס (מכות דף י"ב ע"א): "כי הדביקות היא מצד האהבה, שבשביל זה דבק בו ית', ולא שייך אהבה במלאכים, רק יראה, וכמו שאמרו – עושים באימה וביראה רצון קונם".

16. ושם הוסיף שמה שמתפללים נוסח ספרד "ונותנים באהבה רשות זה לזה" היינו אהבה כמובן האחדות שביניהם.

הקשר בין השמחה והאהבה מבואר גם בדברי הרמב"ם (סוף הלכות לולב), וז"ל: "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוות, ואהבת האל שציוה עליהם, עבודה גדולה היא". מלשון הרמב"ם, שמזכיר את ענין האהבה כחלק מענין השמחה במצוות, נוכל להסיק שהא בהא תליא.

ביאור הקשר בין האהבה והשמחה הוא, שענין האהבה הוא ההשתייכות וההתקרבות בין שתי מציאויות נפרדות. השמחה שהיהודי חש כאשר הוא זוכה להתקרב להקב"ה מבטאת את רצונו להיות דבוק וקשור לו יתברך — כי הגדר של שמחה הוא השגת דבר אשר אליו השתוקק ואותו רצה, כלשון רבינו יונה (משלי כ"א ט"ו): "[השמחה היא] התעורר הלב והתפשט את הרוח על מצוא חפצו". רק אדם המשתוקק ומבקש קרבת אלוקים, שמח בזמן אשר אכן זכה לה. נמצא שהשמחה היא תולדת האהבה והרצון להיות קשור עם הקב"ה. וכן מבואר בספר הרוקח (שורש האהבה): "כי כשהנשמה חושבת בעומק ביראה, רשף אהבת הלב בוער בה, וגיל שמחת הקרב מרבה, ומשמחת הלב ועלז כליות גדל חכמת אדם תאיר פניו...". כעין זה — שהשמחה תולדת האהבה — כתוב גם ספר פלא יועץ (שער אהבה)¹⁷.

נמצא שאם ברצונינו להגביר את השמחה מתחילת חודש אדר, עלינו לעורר את מידת אהבת ה' המסתתרת וחבויה בנו.

ריבוי השמחה באדר ראשון

יש לברר, הענין שמרבים בשמחה בחודש אדר, בשנה מעוברת האם הוא גם באדר הראשון, או רק באדר השני.

17. נציין להגר"י הוטנר זצ"ל שמגדיר את החילוק בין עבודת היראה לעבודת האהבה. וז"ל (ספר הזכרון דף שמ"ה): "...השריש המהר"ל כי מקור היראה היא בהכרה של עוצם הפלאות והפלגת ההבדלה אשר בין הנברא ובין יוצרו כביכול, ואילו מקורה של האהבה היא בההכרה ההפכית של 'דמוי הצורה ליוצרה', וגם האדם נברא בצלם אלוקים, 'מאן דנפח מתוכו נפח' וכי יש צד הקש בין האדם לקונו 'מה הוא — אף אתה'". עכ"ל. על פי יסוד הנ"ל ביאר בספר ושמחת בחגך עמו' 15 שנוכל להבין עומק נוסף במשמעות השמחה במועדים. מאחר ש"המועדים באים כדי לרומם אותי" (ספר זכרון שם צ"ה), ניתנה לנו מצות השמחה כדי לתת ביטוי מעשי לאותה רוממות. במלים אחרות, כל מועד מורה על מעלה עליונה מיוחדת אשר לה זכו כלל ישראל. הרגשת ההשתייכות והקשר לאותה מעלה היא ענינה של מידת האהבה, והיא עיקר ענינם של המועדים. השמחה על אותה השתייכות היא תולדת האהבה, והיא אף מגבירה ומעוררת את אותה אהבה.

ולכאור' ממשמעות המשנה במסכת מגילה דף ו' ע"ב "אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים". מובן דלענין שאר דברים שייך הכל גם באדר ראשון.

אך ברש"י שמפרש (בתענית שם ד"ה משנכנס) מ"ש בגמ' משנכנס אדר: "ימי נסים היו לישראל פורים ופסח" מובן שזהו רק באדר שני.

וראיתי שכן דייק רבי יעקב עמדין בשאילת יעב"ץ ח"ב סי' פ"ח, וז"ל: "שאלת עוד, מה הזקיק רש"י שם בגמ' משנכנס אדר, לפרש ימי נסים היו לישראל פורים ופסח? פשוט שהוצרך לכך, דאי משום פורים גרידא, א"כ לימא נמי ניסן וכסלו, אלא ע"כ משום שהתחילו ימי נסים רצופים ותכופים זה לזה. ויש לומר עוד שרצה לרמז ג"כ שבשנה מעוברת אין שמחה נוהגת אלא באדר שני, והיינו טעמא, משום דימי נסים סמוכים הם, וכדאמרינן (בפ"ק דמגילה דף ו' ע"ב) אליבא דרשב"ג דאדר שני עיקר לענין קריאת מגילה, משום דמסמך גאולה לגאולה עדיף, זהו הנלע"ד..." עכ"ד.

ובעיקר דבריו מתורץ בזה השאלה, מדוע מוסיף רש"י כאן את 'פסח', מה שייכות פסח לכאן. ובאליהו רבה או"ח סי' תרפ"ה ס"ק ח' מבאר שרש"י רצה לתרץ בזה מדוע מרבין בשמחה רק בחודש אדר מפני נס הפורים ולא בחודש ניסן מפני הנסים דפסח? לכן מוסיף רש"י 'פסח' דאין הכי נמי גם בניסן מרבין בשמחה מפני הפסח שבו¹⁸. אך בדברי היעב"ץ ישנה נקודה נוספת בכתבו שהיות בחודש אדר "התחילו ימי נסים רצופים ותכופים זה לזה", ולכן דוקא משנכנס אדר מרבין בשמחה.

18. ובשערי המועדים (לחודש אדר עמו' ל"ב) הקשה על ביאור זה, שקשה לפרש כן ברש"י, כי אם רש"י ר"ל דבר חדש ובפרט הנוגע למעשה (שגם בניסן צריך להרבות בשמחה), הול"ל זה בבירור, ולא לסמוך שייבינו את זה מרמז בתיבה אחת.

ועוד, לפי"ז הי' צריך להרבות בשמחה גם בחודש כסלו מפני נס חנוכה. וביותר מכיון שחנוכה אינו אלא מדרבנן, שדברי סופרים צריכים חיזוק (ראה תענית דף י"ז ע"ב, ר"ה דף י"ט ע"א, שלכן הימים הכתובים במגילת תענית לפניהם ולאחריהם אסורין, משא"כ בשבתות ויו"ט) ולכן היו צריכים להרבות בשמחה יותר מבניסן שפסח הוא מדברי תורה ואין צריכין חיזוק, וכן היו צריכים להרבות אפילו יותר מאדר, לפי שקריאת המגילה בפורים אינו כשאר דרבנן, אלא מדברי קבלה, (ראה בעל המאור ספ"א דמגילה, דבפורים [לבני ארביסר] לא נאסר יום שלפניו בתענית דדברי קבלה אין צריכין חיזוק. וראה אחרונים בשו"ע או"ח תר"ע, שאסור להתענות לפניו בחנוכה. וראה ב"ח או"ח סי' תרפ"ו).

אך גם בזה יש מקום להקשות ולשאול, דבגלל הסמיכות פורים לפסח צריכים להתחיל בריבוי השמחה מיד בתחילת חודש אדר, מה הקשר בין נס זה לנס זה?

ואולי אפשר לומר שכוונת רש"י בזה באמרו "ימי נסים היו לישראל פורים ופסח" פירושו שנס פורים קשור יחד עם פסח, דביום ב' דפסח נתלה המן בסעודת אסתר, ועל כך כתב המג"א או"ח ריש סי' ת"צ "יש לעשות ביום שני [של פסח] בסעודה איזה דבר, [וזכר] לסעודת אסתר שביום ההוא נתלה המן". וכ"ה בשו"ע הרב הל' פסח שם סעי' ב', ד"טוב לעשות איזה דבר בסעודה ביום ב' לזכר סעודת אסתר שהיתה ביום זה, שבו ביום נתלה המן", הרי שהנס של פורים התחיל בפסח. ואפשר שזהו הסיבה שמתחילין להרבות בשמחה מראש חודש אדר, מכיון שעל חודש זה כתיב במגילת אסתר (ט', כ"ב) "והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה"¹⁹ ומתמשכת עד אחר פסח שבו התחיל הנס. ויתכן שזהו כוונת היעב"ץ בכתבו שבימים אלו "התחילו ימי נסים 'רצופים ותכופים' זה לזה", שהכוונה לנס אחד הקשור לשני החגים.

עכ"פ בדברי היעב"ץ ראינו בבירור ש"מרבית בשמחה" מתחיל רק מאדר השני ועדיין יש לעיין בדברי הגמ' 'ואין בין אדר הראשון לאדר השני' אם הכוונה גם לענין ה"מרבית בשמחה" או לא.

עוד י"ל שענין זה קשור עם ז' אדר יום לידתו ופטירתו של משה רבינו. דיש סוברים²⁰ שמתענים באדר א', ולפי"ז מובן שגם ענין השמחה של יום זה, שהוא יום זכאי מפני לידת משה רבינו, והוא גם יום נתינת ומסירת התורה לישראל (כפי שהארכנו לקמן סימן ד') נוהגת באדר ראשון. וזהו הביאור ברש"י "ימי נסים היו לישראל פורים ופסח", והיינו שמתחילת חודש אדר נוהגין בשמחה שבו' בו נולד מושיען של ישראל ואז התחיל גאולת מצרים, ומיום זה — ז' אדר — נתהוה ג"כ נס פורים כדאיתא במס' מגילה דף י"ג ע"ב: "הפיל פור הוא הגורל, תנא, כיון שנפל פור בחודש אדר, שמח [המן] שמחה גדולה,

19. ומזה אמרין בירושלמי (מגילה פ"א ה"א) שמי שאינו יכול להמתין לקרוא את המגילה בי"ד, קורא מתחילת החודש, כי כל החודש כשר לקריאת המגילה. והמחבר בסי' תרפ"ח סעי' ז' הביא שיטה זו בשם 'יש אומרים' והרמ"א כתב על כך "והכי נהוג".
20. ראה לקמן סי' ד', והם התרוה"ד סי' רצ"ד, שו"ת מהרי"ל סי' ל"א וסי' ק"ה, שו"ת מהר"י ברונא סי' קצ"ג, מהר"י ווייל בדינין והלכות סי' ה', מהר"י מינץ סי' ט', מוהר"ש הלוי סי' ט"ז, הלבוש בסי' תרפ"ה, הרמ"א בסי' תקס"ח, ועוד.

אמר, נפל לי פור בירח שמת בו משה, ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד". הרי שהיום הזה הוא הגורם לנס פורים, וזהו הקשר ברש"י 'פורים ופסח', שבז' אדר התחיל גאולת מצרים, ולכן להסוברים שתענית ז' אדר נוהגת בשנה מעוברת באדר הראשון סוברים שהשמחה מתחלת מתחילת אדר א' ומתמשכת עד לאחר הפסח.

מאידך הסוברים שתענית ז' אדר מתענים באדר השני²¹, סוברים שגם השמחה שנוהגת הוא ג"כ באדר ב'. וראה בשאילת יעב"ץ ח"א סי' קי"ז שהביא בשם אביו החכם צבי ז"ל ש"העיקר להתענות בשני", והוסיף: ובפרט שיום שבעה באדר גרם את הנס של הפורים, שזכותו של משה רבינו הגינה על אותו דור, וכמו שאמרו בגמרא, שלא ידע שבשבעה באדר נולד, אם כן מסתבר דיום התענית של ז' באדר ויום הפורים יש לעשותם בחודש אחד – דהיינו באדר השני.

מעתה מובן דעת היעב"ץ שסבר שה"מרבין בשמחה" בשנה מעוברת מתחלת מאדר השני, כיון דלשיטתו יום הולדתו ופטירתו של מושיען של ישראל היה ג"כ באדר השני, וכדברי אביו שז' אדר ויום הפורים יש לעשותם בחודש אחד, והשמחה נמשכת עד הפסח.

כדברי היעב"ץ כתב ^{אוצר חיים} ^{אוצרות השו"ת} יהודה שמואל אשכנזי בסידורו בית עובד (תיקון לפורים, דינים השייכים לצום אסתר) שמשנכנס אדר מרבין בשמחה, ובשנה מעוברת משנכנס אדר שני. והעתיקו רבי חיים פלאג'י בספרו מועד לכל חי סי' ל"א אות נ"ב שבשנה מעוברת מתחיל השמחה באדר ב'²².

21. מהרש"ל הובא בב"ח, וכן פסק המחבר סי' תקס"ח, הלכות קטנות ח"ב סי' קע"ג, אגורה באהליך דף ו', חתם סופר או"ח סי' קס"ג.

22. ויש שכתבו שכן דעת הלבוש, שבסי' תרפ"ה סעי' א' כתב שאדר ראשון מזלו דלי, ומזל דגים הוא רק באדר שני, א"כ עדיין אין מזל של שמחה. מאידך בקדושת לוי פרשת כי תשא כתב טעם על אדר שהוא חודש העיבור, ולפעמים יש בו ב' חדשים, משום שידוע כי י"ב חדשי השנה הם כנגד י"ב שבטים (טור סי' תי"ז), והנה חודש אדר שהוא מזל דגים הוא כנגד יוסף שנמשל לדגים שאין שולטת בהם עין הרע, וכמש"כ בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וגו', ויוסף הוליד שני שבטים מנשה ואפרים, ולכן יש בו ב' אדרים, עכ"ד. וכ"כ רבי צדוק הכהן בליקוטי מאמרים אות ט"ז. וראה בשפת אמת ליקוטים לר"ח, שמבאר שאדר הראשון מזלו ג"כ דגים, ולכן יש להרבות בשמחה גם באדר א'.

שיעור 'מרבין בשמחה' עד היכן

שאלת ריבוי השמחה עד היכן, מתחלקת לשני אופנים. א, עד מתי מרבין בשמחה, האם הוא רק עד פורים ותו לא, או שמרבין גם לאחריו? ב, מהו שיעור ה"מרבין בשמחה" ומהו גבולו?

בשו"ת פאר עץ חיים ח"ג סי' כ"ד דף י"ב מצאנו מענה לשתי שאלות אלו בכתבו: "וגבי אדר אינו צריך לקבוע שמחה מיוחדת ע"ז, ואדרבה, מותר בהספד ותענית, אלא דבאופן אם מזדמן דעסיק בלאו הכי בשמחות הנ"ל, אז צריך להרבות קצת יותר מכדי הרגילות, והשיעור הוא עד שיהא ניכר בזה לאנשים ריבוי השמחה... וראוי ונכון שיאמר בפיו בהדיא שהוא עושה כך משום שמחת אדר כדי לפרסם הנס קצת, אבל מדינא אינו מעכב האמירה בפיו אלא סגי במעשה בלבד, וזהו פשוט. ונ"ל ^{אין צורך להעיר} הוה תקנתא מעיקרא באופן זה, והיינו דבפורים צריך לקבוע שמחה מיוחדת, ומשנכנס אדר הוא ע"י ריבוי הטפל ומעיקרא תיקנו הכי. והוא מרומז בקרא 'והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה וגו' לעשות אותם ימי משתה ושמחה' והכוונה הוא ב' עניינים, והיינו החודש סגי הפוך מיגון לשמחה בלבד וא"כ סגי בשמחה כל דהוא בלבד, דבשמחה קלה כזו הוא נמי ההיפוך מיגון, והוא מובן. אבל ב' ימים הידועים [פורים דפרזים ומוקפים] לא סגי בהכי אלא צריך לקבוע שמחה מיוחדת ע"ז, וזהו דקאמר לעשות אותם ימי משתה ושמחה, דלעשות היינו קביעות שמחה. ושמחה קלה זו נ"ל דאינו נהוג אלא עד הפורים בלבד, והוא ג"כ דומיא דאב [שממעטים בשמחה] עד התענית בלבד, וכדאיתא בברייתא דיבמות (דף מ"ג ע"א) עיי"ש. ובירושלמי איתא דבשעת הדחק כשר כל החודש לקריאת מגילה, ולמד מקרא והחודש וגו' הנ"ל, ובלבד עד ט"ו, ד'ולא יעבור' כתיב, והביאוהו הפוסקים²³. ומסתברא דלענין שמחה קלה הנ"ל נמי זמנה עד ט"ו ולא יותר, והוא ג"כ מקרא ד'ולא יעבור' והגם דאפשר דיש לחלק קצת ודו"ק, אבל הדמיון שם דכשם וכו' מוכיח ג"כ על כך סברא. ויש להקל במידי דרבנן... עכ"ל.

המעין בדברים אלו יראה שהרב פרי עץ חיים הפליא בג' חידושים:

א. שאין צריך לקבוע שמחה מיוחדת, והיינו שמרבה קצת יותר מהרגילות בשמחה כל דהוא.

ב. שיש לומר בפיו בעת ששמח שעושה כן משום שמחת אדר כדי לפרסם הנס, אך אינו לעיכובא.

23. ראה לעיל הערה 19.

ג. ש"המרבים בשמחה" הוא עד פורים ולא יותר²⁴.

הנה, על חידושו הראשון שאין צריך לקבוע שמחה מיוחדת – והיינו שמרבה קצת בשמחה כל דהוא. לא כן הובא לעיל (בפרק "שמחת אהבה ונדיבות") שהשמחה בחודש אדר צריכים להרבות מיום ליום. וכן הובא בשערי המועדים (אדר, עמו' מ"א) שחז"ל לא נתנו שיעור והגבלה בזה, לכן אף אם כבר נמצאים במצב של שמחה, עכ"ז יש מקום לריבוי.

על חידושו השני שכתב בפשטות שראוי ונכון לומר בפיו שהוא שמח משום שמחת אדר, כבר הערנו בהערה 24 שלא ידוע מאין מקורו.

ומה שחידש בחי' השלישי ש"מרבים בשמחה" הוא עד פורים ולא יותר, דברים אלו מנוגדים לדברי רש"י שכתב להדיא "משנכנס אדר מרבים בשמחה – ימי נסים היו לישראל פורים ופסח", הרי מפורש בדברי רש"י שריבוי השמחה מתמשכת עד חג הפסח, והיינו שחודש ניסן בכלל. וכן הוכיח בא"ר סי' תרפ"ה ס"ק ח', וכמו"כ מבואר בדברי החת"ס הנ"ל (בהערה 13) שבשני חדשים אלו היו נסים לישראל – פורים ופסח – וקיי"ל דבשני פעמים הוי חזקה²⁵.

בכל זאת מצאנו לשיטה הסוברת שריבוי השמחה הוא רק בחודש אדר עד ניסן, דכתיב "והחדש אשר נהפך מיגון לשמחה", והוא באשל אברהם תניינא תרפ"ו. אך שם כתב על חודש אדר ואילו בפאר עץ חיים כתב שהוא עד ט"ו ד"ולא יעבור" כתיב.

מועד שמחה זו מתחיל כבר מראש חודש, וככל שהזמן חולף, גוברת השמחה עד שהיא מגיעה לשיאים של עומק בעיצומם של ימי הפורים עד דלא ידע.

אוצרות התורה
אוצרות השות

ברם חסידים ואנשי מעשה שהלכו בדרך רבותיהם מאורי החסידות, נהגו להרבות בשמחה גם בחודש ניסן ועד לאחר הפסח, דכל מה שאפשר להרבות

24. נציין שהחידוש הראשון והאחרון למד מהנאמר במגילת אסתר (ט', כ"ב) "והחדש אשר נהפך מיגון לשמחה", והיינו כדי שיהא נהפך מיגון סגי בשמחה כל דהו. וכן החידוש האחרון שריבוי השמחה הוא עד פורים ולא יותר למד מהנאמר (שם ט', כ"ז) "ולא יעבור להיות עושים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה". אך בחידושו השני לא פירט מנין לו שיש ונכון לומר בפיו בעת ששמח שעושה כן משום שמחת אדר.

25. וראה בהגהות חת"ס לסי' תקנ"א שכתב: "ונראה לי הא דאדר החודש כולו בשמחה, הוא משום דיום ט"ו אדר הוא תחילת יום ל' ששואלים ודורשים לפני הפסח, נמצא ימי פורים ופסח חבוקים זה בזה..."

בשמחה בעבודת השו"ת עדיף והיינו דכתיב "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה" וגו', (דברים כ"ח, מ"ז). וראה הערה 26.

נסיים פרק זה במנהג ישראל המובא בספר ילקוט אברהם (לפשיטץ) סי' תרפ"ו, שיש נוהגין לתלות על הכתלים טבלאות הכתובים בהם "משנכנס אדר מרבים בשמחה", כדי להזכיר את ימי השמחה. ונימק עוד, שבכל בית ובית ישנו מקום משויר אמה על אמה בלא סיד זכר לחורבן, כפי שנפסק בשו"ע או"ח סי' תק"ס סעי' א'. לכן הנהיגו בחודש אדר שהוא זמן שמחה, לדבוק את אותו מקום שלא יראנו.

26. בספר הלולא דרבי אות ס' מובא שאצל הרה"ק מהר"א מסטרטין זי"ע היה נהוג בר"ח אדר לקיים משנכנס אדר מרבים בשמחה, והיו ממנים רב של פורים מר"ח אדר עד יו"ט שני של פסח. וראה בספר בית עין (בליקוטים) מה שאמר הרה"ק רבי אברהם דוב מאוריטש זי"ע על הנאמר בתפילה "הן גאלתי אתכם אחרית כראשית" עפ"י מה ששמע מהרה"ק מבארדיטשוב זי"ע, ^{אוצרות התורה} ^{אשר נתן} הפ"י בגמרא (ר"ה דף י"א ע"א) בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, שלא דוקא בניסן, כי יכולה הגאולה להיות גם בחודש אדר, רק שהגאולה תהיה בבחינת ניסן. ועפ"י הקדמתו פירש, "הן גאלתי אתכם אחרית כראשית" כי חודש אדר הוא אחרית לחדשי השנה וחודש ניסן ראשית לחדשי השנה, וזה הפירוש "הן גאלתי אתכם אחרית" — ר"ל שאוכל לגאול אתכם בחודש אדר שהוא לחדשים — "כראשית" — ר"ל בבחינת ניסן שהוא ראשון לחדשים, עכ"ד.

